

DE BURCHT MILLEN

Het kasteel Millen - stamslot van de gelijknamige familie, zetel van de ambtman, bestuurlijk en administratief centrum van het ambt van die naam, vestigingsplaats van een Jezuïetenstatie en eindelijk, na de Franse tijd, particulier bezit en als agrarisch bedrijf in gebruik - is een waterburcht, die door zijn strategische ligging op de breuklijn van elkaar bestrijdende machten, veelvuldig in het politieke steekspel van koningen en keizers, graven en hertogen of andere territoriale „grootheden” betrokken is geweest. Ze is daardoor meer dan eens, zoals we zagen, inzet van oorlog en geweld, plundering, brandschatting en verwoesting geworden, hetgeen ongetwijfeld zijn uitwerking niet heeft gemist op de bouwkundige geschiedenis van het gebouw. Daar komt nog bij, dat het visuele beeld uit defensief oogpunt mede bepaald is door de aanpassingen, die noodzakelijk waren als gevolg van de zich steeds wijzigende en in kracht toenemende offensief-krijgskundige methoden.

De gebouwen zijn gesitueerd tussen Rode- en Geleenbeek; een uitgekende ligging, die, door de mogelijkheid tot onderwaterzetting van het gebied bij dreigend gevaar, een aanval in aanzienlijke mate kon behinderen. De landsheren hebben dit dan ook vroegtijdig onderkend waardoor zij elkaar het bezit van deze burcht, en dus de heerlijkheid, als persoonlijk eigendom hebben betwist. En dit heeft nu juist een ontwikkeling tot stad in de weg gestaan. De burcht heeft hierdoor wel een grotere politieke, en derhalve historische betekenis gekregen. Wanneer er slechts tot aan de opheffing van het feodale tijdperk een kleine dynastie of een plaatselijke kasteelheer zouden hebben gewoond, dan was de naam Millen nimmer in de Europese geschiedenis van de middeleeuwen opgedoken.

Als we dan de groei van deze burcht fase-gewijs zouden moeten schilderen aan de hand van de beschikbare gegevens, dan lijkt, gezien het tijdsbeeld van ontstaan, het uitgangspunt als zijnde in oorsprong een curtis het meest voor de hand te liggen.¹²⁴ Hieruit kan zich dan een motte met woontoren en palissadering, noodzakelijk gemaakt door de verbeterde middelen van oorlogvoeren, hebben ontwikkeld.

De motte van kasteel Millen zou dan mogelijk een houten woontoren kunnen hebben gedragen, die eventueel in 1287 kan zijn verwoest. In 1326 was ze in ieder geval weer voorzien van een nieuw „kasteel”. Ook bij de totale nieuwbouw vanaf 1365 werd de oude motte weer benut. Om een ovaal plateau liet de bouwheer, vermoedelijk Jan van Meurs, een nogal zware ringmuur metselen met een ronde toren vlak bij de ingang en een hoefijzervormige toren met put op de noordwesthoek, alles van baksteen en in de funderingen baksteen met mergel afbraakmateriaal van een vroeger gebouw.¹²⁵ De opname in de Brabantse fortenlinie in 1389 zal andermaal een aanpassing teweeg hebben gebracht. Verder is bekend, dat de burcht door Maria en Jacoba van

Heinsberg, die ze na de dood van de elect-bisschop van Luik Jan van Heinsberg, hun broer, erfden in 1459, werd verbeterd en verfraaid.¹²⁶

De eigenlijke betekenis als vesting heeft de burcht van Millen reeds vrij vroeg na de inlijving bij het hertogdom Gulik in 1499 verloren. Immers bij landdagsbeschikking van Gulik-Berg-Kleef van 25 juni 1538, waarin ten aanzien van de veiligheid van het land, het besluit werd genomen de grotere plaatsen, waaronder Sittard, opnieuw te versterken, ontbreekt Millen op de lijst. Het voortbestaan kwam zelfs in gevaar: „Sofiel Sittart belangt, sullen auch die sloss und huiser Born und Millen abgebrochen und ein gut huis und vestung zu Sittart gelacht werden”. De benodigde middelen om een en ander te kunnen realiseren moesten gevonden worden in een extra accijns op bier en wijn voor het platteland alsmede een tijdelijke uitvoerbelasting. Het ambt Millen droeg in 1539/40 en in 1540/41 telkenjare hieraan 300 gulden bij, terwijl de rentmeester daar nog eens 82 gulden aan toevoegde.¹²⁷

Helaas bleek achteraf ook deze opoffering en investering nutteloos te zijn geweest. In 1542/43 raasde de storm van de Gelderse Successieoorlog over onze streken, die de kort tevoren herstelde vestingen weer de nodige averij bezorgde. Wijs geworden door deze ervaring, werden kort na 1550 in de ons omringende gebieden de verdedigingswerken weer aangepast. Gulik kon echter, mede door de Vrede van Venlo, geen actieve rol in de buitenlandse politiek voeren. De oorlogswonden moesten eerst herstellen en financieel moest het hertogdom opnieuw op adem komen. Wel bouwden de Pasqualini's in de oude hoofdstad Jülich een citadel en een renaissance-slot en moderniseerde men de stadsmuren van Düsseldorf. In de grensambten schijnt tot 1566 alleen te Heinsberg aan de fortificaties te zijn gewerkt. Na dit jaar werd Millen niet afgebroken, zoals in 1538 was besloten, doch weer versterkt.¹²⁸

Het definitieve einde van de burcht Millen als vesting kwam in 1650 toen hertog Wolfgang Willem van Pfaltz-Neuberg toestemming gaf tot afbraak, niet echter dan na diens uitdrukkelijke beding, dat de donjon en een muurblok met vluchtpoortje de herinnering aan een groots verleden levend moesten blijven houden. Een groot deel van het afbraakmateriaal is, na voorziening in eigen behoefte, naar Sittard gevoerd.¹²⁹ Het huidige Huis Millen is een nieuwbouw van rond 1700, waarbij enkele oudere delen werden benut en aangepast.

Levert de einddatum van de vesting aldus geen problemen op, de stichting hult zich nog steeds in het duister. Rond dit gebeuren bestaan nog altijd de nodige twijfels die we dan ook als tegenstrijdige opvattingen in de literatuur tegenkomen. Over het algemeen wordt op grond van de historische gegevens aangenomen, dat de stichting in de 11e eeuw moet hebben plaatsgevonden, aangezien de vorming van de heerlijkheid, die vanzelfsprekend een centraal bestuurscentrum moet hebben gehad, eveneens in die tijd wordt gesitueerd. Een aantal archivalische bronnen dragen hiervoor, zij het dan ook indirect, bewijzen aan. Zou b.v. de graaf van Gelder bij het passeren van de stichtingsakte van de kerk van Wassenberg in 1118 zomaar iemand zonder aanzien en macht tot zijn getuige nemen? Een in feite nog sprekender transactie in deze is de schenkingsakte van rond 1126 van de eigen-kerk Millen aan de abdij van Siegburg. Dit gegeven veronderstelt op zijn minst een eigen territorium met een eigen woonzit, in welke vorm dan ook, van de heer van de heerlijkheid. Een familie die toen een stenen kerk kon bouwen en weggeven moet over aanzien en de nodige financiële middelen hebben beschikt.

Op grond van de gedane opgravingen en bodemonderzoekingen, hoofdzakelijk verricht door de echtgenote van de huidige bewoner, wordt hiertegen aangevoerd, dat nimmer enig spoor van een vroeger gebouw

dan de donjon met aansluitend muurwerk is teruggevonden. Men plaatst de bouw van de eerste Millener burcht dientengevolge twee eeuwen later, rond 1300, het tijdstip waarop anderen de bouw van de thans nog aanwezige ronde toren dateren.¹³⁰ Een eventuele verwoesting in 1287 door de Brabanders onder hertog Jan I staat of valt natuurlijk met de aanname van de stichting.

Overigens hebben de opgravingen heel wat nieuwe gezichtspunten en feiten aan het licht gebracht waarmee onze kennis van de bouwgiedenis aanzienlijk werd verrijkt. Dit blijkt ook uit een verslag van een vergadering van de Nederlandse Kastelenstichting, gehouden te Rijckholt, waarop de gang van zaken en de resultaten van de plaatsgevonden opgravingen aan de hand van dia's en plattegronden werden bekomentarieerd en toegelicht. Gedurende de zomer van 1959 deed zich, ten gevolge van het droogvallen van de kleine vijver, de gelegenheid voor iets meer van de bouwhistorie van de burcht aan de weet te komen. Door het leggen van enkele dwarsseleuven ontdekte mevrouw Haan vrij dicht onder het oppervlak muurresten en de funderingen van een hoefijzervormige toren; voorts puinsporen buiten het vijvertje en de schildmuur van een tweede ringmuur met vierkante torens. Het onderzoek keeg zijn vervolg in de zomer van 1960. De resultaten werden in september door de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek ingetekend, waarbij nog een proefsleuf werd gegraven om enkele details nader te onderzoeken.¹³¹

Ook het Bulletin en het Nieuwsbulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond, de organen waarin de oudheidkundige vondsten en onderzoeken worden vermeld, schenken aandacht aan de Millener verkenningen. „Tijdens de afgelopen jaren”, schrijft dr Renaud in 1961, „werd (door derden) enig muurwerk bij de prachtige torenruïne van Millen blootgelegd, zodat de noodzaak ontstond, hier de nodige metingen te verrichten. Vanzelfsprekend ging dit gepaard met graafwerk om aanvullende gegevens te verkrijgen. De toren bleek in een rondgaande muur te zijn opgenomen, die men had opgetrokken uit secundair verwerkt materiaal (mergel en baksteen). De toren zelf schijnt pas uit het einde van de 14e eeuw te dateren: mogelijk toe te schrijven aan een herbouw door Jan van Meurs. Concentrisch met deze overblijfselen werd een deel van een tweede ringmuur teruggevonden, bestaande uit twee vierkante torens en een tussenliggende muur met weergang op steunberen . . .”¹³²

„Hangende het onderzoek”, zo vervolgt dr Renaud zijn relaas enkele bladzijden verder, „zou er eigenlijk niet veel aanleiding zijn, nog even op Millen terug te komen, ware het niet uiterst nuttig nogmaals onder de aandacht te brengen, hoe men de gecompliceerde geschiedenis van deze sterkte zal hebben te zien. In 1365 verzocht hertog Eduard van Gelder aan Jan van Meurs, de onderpandhebber, de sterkte weer op te bouwen. Inderdaad schijnt heer Jan daarmee een begin te hebben gemaakt. De motte uit een vroeger stadium van Millen heeft de plannen in een bepaalde richting gestuurd. Aan de voet van de heuvel verrees een ronde donjon, die naar oude trant hoog boven de begane grond een toegang had. Binnen de op de toren aansluitende ringmuur moet een weergang op spaarbogen gebouwd zijn; tegen de toren aan ziet men de sporen ervan. Uit deze gegevens valt af te leiden, dat binnen de ringmuur het burchtplein nog opliep naar het midden waar wellicht een gebouw stond. Om deze ringmuur ontstond bij gedeelten een tweede, voorzien van uitspringende vierkante torens. . . . Bij de eerste bouwfase is mergel en baksteen in de funderingen gebruikt, bij de tweede alleen baksteen”.¹³³

Het detail-onderzoek was hiermee nog niet afgesloten. In de zomer van 1961 werden met behulp van de Nederlandse Jeugdbond ter be-

studering van de Geschiedenis in een twee weken durend werkkamp nuttige aanvullingen verkregen. Vooreerst richtte de aandacht zich andermaal op de ingangspoort van de hoofdburcht, waarbij de tweede wang van de ingangstoren aan het licht kwam. Aan de westzijde van de burchtheuvel werd een profiel over gracht en buitenmuur gelegd. Als typisch verschijnsel in het profiel moet het lage talud genoemd worden dat de voet van de muur beschermde. Een diepe sleuf in de heuvelrug leverde het bewijs, dat de heuvel als een kunstmatige aanleg is te beschouwen.¹³⁴

Een tweede zomerkamp van de N.J.B.G. in 1964 had tot doel een meer gedetailleerd overzicht te krijgen van de voorburcht. „De muren kwamen goed te voorschijn, terwijl daarnaast nog de peilers van de brug en de fundamenten van een ronde halve toren aan het licht kwamen”.¹³⁵

Met deze gegevens voorhanden kunnen we aldus de navolgende bouwkundige omschrijving van de burcht en het huis Millen samenstellen:

1. Van het **middeleeuws kasteel**, gelegen op een rond omgracht terrein aan de voet van een burchtheuvel zijn als ruïne nog zichtbaar: **een ronde, in Vlaams verband opgetrokken bakstenen toren uit de 14e eeuw met een aansluitend benedendeel van een bouw- of walmuur en een overgebleven hoek van een zwaar gebouwd opgaand gedeelte.**

De wanden van de woontoren zijn respectievelijk 2.60 m dik en 20.00 m hoog. Hij heeft een binnenwaartse diameter van 4.75 m. De toren telt drie gekoepelde verdiepingen, inwendig voorzien van spitsboognissen met schietgaten waarvan er enige (later) met hardsteen zijn omkleed. De benedenverdieping is 7 m hoog; haar gewelf is grotendeels vernield. Vanaf dit gewelf voert een trap, uitgespaard in de dikte van de muur, tot in de top. De benedenverdieping was oorspronkelijk een afgesloten koepelgewelf dat slechts van bovenaf bereikt kon worden. Deze ruimte, waarin naderhand een deur werd gebroken, vormde de kerker of het z.g. burchtverlies.

De hoofdingang van de toren bevond zich op de tweede verdieping, die bereikt kon worden via een houten brug van buitenaf.

De derde etage geeft een meer huiselijk of bewoonbaar uiterlijk te zien. In de dikte van de muur is voorts een latrine uitgespaard.

Uit opgravingen is gebleken, dat de burcht omgeven was van een ringmuur met ten minste drie torens, waarvan één met put. Genoemde donjon is hierin opgenomen. Binnen de op de donjon aansluitende ringmuur moet een weergang op spaarbogen gebouwd zijn. Hiervan zijn nog sporen aanwijsbaar. Op een afstand van ± 5 m werden de funderingen van een tweede, eveneens ovale, ringmuur aangetroffen, die bestond uit zeven vierkante torens en een tussenliggende muur met weergang op steunberen, waarschijnlijk gebouwd rond 1450 door Jan van Heinsberg, de elect-bisschop van Luik. (zie tekening). Op de brede tussenruimte, daar waar zich thans de later gebouwde tiendschuur bevindt, lag de oudste, grote niervormige, voorburcht. Hiervan is de poorttoren, voorzien van een valbrug, teruggevonden. De burcht was met een houten brug, waarvan de peilers opgegraven zijn, met de voorburcht die aan de noordzijde een versterkte muur (weergang) bezat, verbonden.

De toegangspoort met spitsbogen uit mogelijk de 15e eeuw, die thans de achteruitgang van Huis Millen vormt, moet, gezien de aanwezige valbrugspinningen, deel hebben uitgemaakt van de tweede voorburcht. Deze bezat een stenen brug waarvan de peilers eveneens door het bodemonderzoek werden aangetoond.

2. **Ongeveer 80 m ten oosten van de toren ligt het tegenwoordige kasteel, dat dateert van het einde van de 17e eeuw.**

Hierin opgenomen is de vierkante bakstenen spitsboog, van de voorburch uit de 15e eeuw, met valbrugfront en met dak van rond 1800 in de vorm van een lage achthoekige oplopende pyramide. De poort ligt aan de langwerpige-gesloten hof van het tegenwoordige huis Millen, dat nog steeds de indruk geeft van een versterkt kasteel.

Het zuidelijk deel van de oostvleugel vormt het woonhuis; een twee verdiepingen hoog gedeelte uit de 17e eeuw, gebouwd van baksteen, deels met natuursteenbanden. De vensters zijn in de 18-19e eeuw met hardsteen omraamd. De zuidelijke eindgevel met trap van twee maal drie sectoren draagt het ankerjaartal 1699.

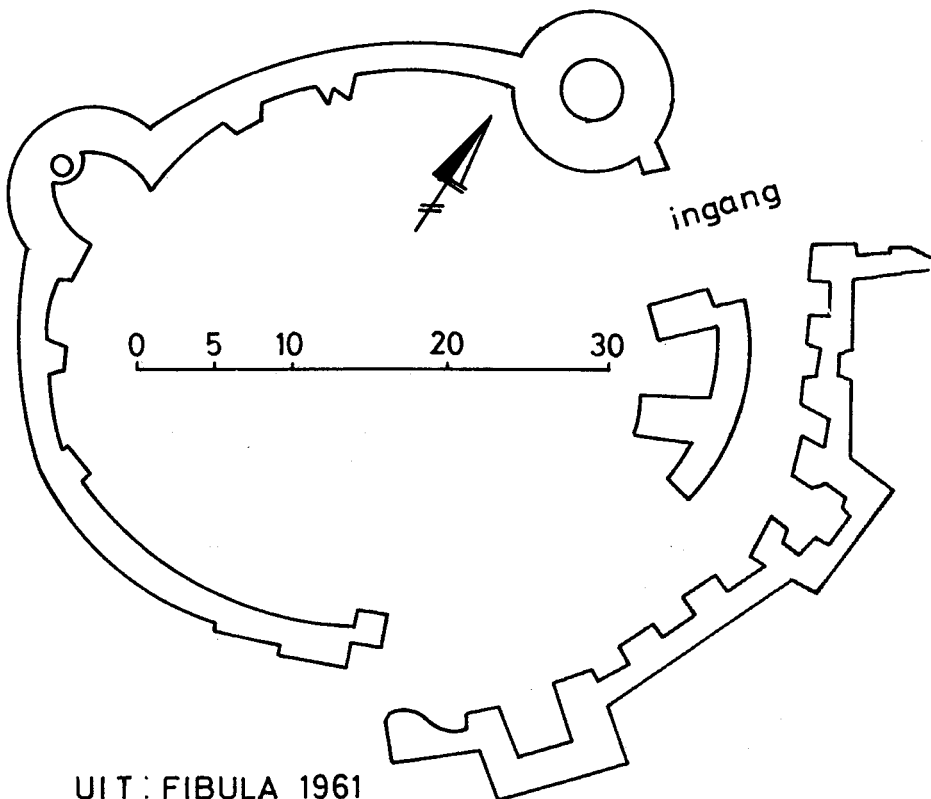
Bij de noordelijke, eenvoudige, afsluitmuur eindigt de vleugel met een knik, alwaar een halfronde poortdoorgang met nis voor heiligenfiguur, vroeger met valbrug, toegang verleent tot de hof. Aan de hofzijde treffen we een rond uitgebouwde traptoren uit 1838 aan met gewelfde kelen alsmede een met een kwartrond aansluitend klein aangebouwd deel uit $\pm$ 1870.

De economiegebouwen dateren ten dele uit $\pm$ 1700.

Losstaand, aan de westzijde bevindt zich de voormalige tiendschuur, van baksteen, met twee gevelstenen, respectievelijk uit 1745 en 1755.

3. **Inwendig** treffen we een Toscaanse schoorsteennis aan uit het eerste kwart van de 19e eeuw.

Boven de ingang van de rechtszaal bevindt zich een eiken deurbeleding in Lodewijk XV-stijl met uitgestoken wapen van de toenmalige hertog van Gulik, de keurvorst Johan Willem, met keurvorstenhoed en het jaartal 1699. Aan de binnenkant boven dezelfde deur is onder het behang een gekleurde afbeelding als muurschildering te

UIT : FIBULA 1961

voorschijn gekomen van het gebouwencomplex, vermoedelijk uit de periode van de nieuwbouw rond 1700. Hieruit blijkt, dat de vestingmuren en de twee andere torens toen al zo goed als verdwenen waren, hetgeen te begrijpen is, wanneer we de toestemming tot afbraak van 1650 in herinnering roepen. Voorts leert ons deze prent, dat de drie tussengrachten uitmondten in een grote vijver die zich uitstreckte tot op de plek waar nu de buitengracht is gelegen.¹³⁶

Bij verkoop van de door de Fransen geconfiscieerde goederen kwam ook de burcht Millen in de Prefectuur van het Departement van de Roer te Aken onder de hamer. Ze werd bij opbod van de hand gedaan op 10 Brumaire an XII (2 november 1803). De hoogste bieder was waarschijnlijk Philippe de St-Remy. Deze was tenminste bij de toevoeging aan Nieuwstadt in 1817 eigenaar van het huis genaamd „de Kellerij”.¹³⁷ Pierre de Ceulener te Maastricht moet vervolgens het Huis Millen van St. Remy gekocht (of geërfd) hebben. Hij nam er zijn intrek en breidde het bezit nog aanmerkelijk uit. De Ceulener droeg het geheel bij akte van 27 februari 1823, verleden voor notaris Pierssens te Sittard, voor f 32.265,12½ over aan de echtelieden Jacob Haan en Maria Angela Bürgers te Keulen. De burcht met bijbehorende goederen is momenteel nog in het bezit van deze familie, die ze ook nog bewoont en de landerijen exploiteert.¹³⁸ In 1933 bedroeg de grootte aan akker- en weidegronden nog 80 HA.¹³⁹